

*О.С. Янчук,
вчитель-методист,
вчитель початкових класів
Ярунської ЗОШ І-ІІІ ступенів
Новоград-Волинського району*

Організація системи спостережень за довкіллям під час ранкових зустрічей

Сучасна школа для дитини має стати школою радості, школою успіху, де б учень не боявся висловлювати власну думку, був оточений увагою, любов'ю і почувався б щасливою дитиною. В. Сухомлинський застерігав педагогів: «ставлення дитини до навчання як до блага, радості взагалі немислиме, якщо в її духовному розвитку немає бурхливого життя думки» [5; 335]. Формування активної позиції школяра – одне з першочергових завдань сучасної школи. Вчені (Л.В. Занков, Г.О. Люблінська, Н.О. Менчинська, М.М. Скаткін, М.Ш. Махмутов, Т.Ш. Шамова, О.Я. Савченко та ін.) переконують, що тільки активна діяльність самого школяра є запорукою його успішного розвитку. Відповідно до цього зросла вага самостійних і творчих завдань, спостережень і досліджень, власних узагальнень, висновків.

Тому пріоритетним для освіти, що оновлюється, є реалізація компетентнісного підходу, посилення діяльнісних методів організації навчання, що ґрунтуються на засадах міжпредметної інтеграції. Адже «знання не мають передаватися учневі для заучування в готовому вигляді, а конструюються, добуваються, генеруються ним у власній діяльності» [7; 15].

Мета статті –розглянути сучасні підходи до створення системи спостережень за довкіллям під час ранкових зустрічей.

Вітчизняною психологією і педагогікою встановлено, що є тільки один шлях здобуття знань – це розумова і фізична діяльність самих учнів, якою керує вчитель. Від того, як вона організована і якими засобами здійснюється, залежить обсяг і якість знань, умінь і навичок, яких учні набувають у процесі цієї діяльності (Г.С.Костюк). Лише безпосереднє залучення учнів у процес, який вимагає застосування активних самостійних зусиль думки, волі, почуттів, забезпечує оволодіння досвідом пізнавальної активності.

Концепція Нової української школи пропонує також впроваджувати інтегроване та проєктне навчання. Це сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про світ, адже вивчають явища з точки зору різних наук та вчаться вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін.

«Інтеграція, як вимога об'єднання у ціле якихось частин чи елементів, вважається необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можливо створити в учнів цілісну картину світу» [1; 5–6].

Ранкова зустріч на початку дня – це саме той момент, коли дитина стоїть в очікуванні дива, новизни. Це сприятливий час не тільки для створення позитивного мікроклімату в дитячому колективі, не тільки час для

привітання, об'єднання в спільноту, а й момент, коли відбувається відкриття. Діти пізнають щось нове, цікаве, що спонукає їх до подальшої дослідницької діяльності.

В. Сухомлинський вважав, що «перш, ніж відкрити і прочитати по складах перше слово, діти мають прочитати найдивовижнішу в світі книгу – «Книгу природи» [6; 43].

Досвід В. Сухомлинського – яскравий приклад проведення уроків мислення серед природи. Це, на погляд вчених, – інтеграція основних видів пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення) з метою навчання, виховання і розвитку дітей 6–7 років (О. Савченко).

Безліч книжок не замінять безцінний дар, подарований людству, – «Книгу природи». Ця книга навчить не тільки дивитися, а й бачити, не тільки слухати, а й чути, не тільки спостерігати, а й відчувати. «Уміння бачити, уміння помічати те, що, на перший погляд, не відрізняється чимось особливим – це, образно кажучи, повітря, на якому тримаються крила думки, першоджерело розуму, думки, мислення – у навколишньому світі; у тих явищах, які людина бачить, пізнає, які викликають у неї інтерес» [4; 178].

Саме в ході проведення ранкових зустрічей доречно організувати спостереження та дослідження у вигляді гри, практичної діяльності.

Використовую власну систему спостережень за довкіллям, календарне планування якої вміщено до посібника «Гортаємо сторінки рідної природи» [2]. Найважливіше цю роботу починати з першого дня навчання дитини в школі і налагодити, як систему. Лише за таких умов ми зможемо розраховувати на результат.

Актуальність вибору такої форми роботи зумовлена вимогами освітньої програми. Адже «навчальні програми побудовано на засадах особистісно зорієнтованої парадигми освіти, системного і компетентнісного підходів, що зумовлює відповідний відбір змісту і чітке визначення результативного складника його засвоєння» [3; 5].

Першими кроками в системі роботи були хвилинки спостереження за навколишнім світом – природою, працею людей, дитячими розвагами, самим собою, суспільними подіями і явищами в ході ранкової зустрічі. Групове заняття організуємо на шкільному подвір'ї, у шкільному гайку, на стежині або у класі на килимку, чи підходимо до вікна і приглядаємося до багряного листя, мережаних сніжинок, пухнастого інею, до соковитих кетягів горобини на шкільному подвір'ї, до химерної хмаринки в небі, прислухаємося до співу вітру, до легкої ходи осені і т. д. Дітям подобається вільно висловлювати свої думки, а для переконливості ще й показати однокласникам предмет чи явище, почуття, емоції, зробити висновок.

Поступово мої учні звикають приносити до класу все, що можна взяти до рук: каштани, горіхи, жолуді, листочки, квіти, шишки, фрукти, овочі тощо. Ми обов'язково порівнюємо, співставляємо, знаходимо спільне і відмінне, даруємо ці гостинці кому належить (горішки – білочці, морквинку – зайчику, яблучко – їжачку, капустинку – кізочці, цукерку – другові і т. д.),

загадуємо загадки, читаємо вірші. Наприклад: принесли перші каштани, ось вам власна загадка: «Впав колючим боком, підморгнувши карим оком».

Діти беруть в руки каштани, переконуються: колючі, в зеленому кожушку, з карими очками. Або ж взяли діти яблучко в руки, покрутили, роздивилися, понюхали. Вчитель підказує і запитує: «Спинка яка?» А діти відповідають: «Червоненька, чи жовтенська, чи зелененька». «А боки?» – запитує вчитель. «Рябенькі, смугасті», – вигукують учні. «Тепер скуштуйте. Що скажете?», – пропонує вчитель. «Соковите, солоденьке, духм'яне». «А тепер пригостіть Маринку». «Маринко, ми тобі гостинчика принесли. Відгадай, що це? Спинка червоненька, боки рябенькі. Солодке і соковите». І найголовніше та найцінніше, що загадка складена імпровізовано, тут же, колективно, розглядаючи предмет. Така робота додає дітям впевненості в собі, радує малюків і спонукає відшукувати у звичному малопомітне.

Все побачене, відчуте, пережите намагаємося зберегти, використовуючи різноманітні засоби фіксації: малюнки, аплікації, гербарії, вироби з природного матеріалу та ін. Так з'явилися у дітей щоденники вражень, де зберігаються результати спостережень. Пізніше серед малюнків і аплікацій у щоденниках ми побачимо перші дитячі письмові роботи, створені на основі спостережень. Доки першокласники ще не вміють писати, ми складаємо колективні казки, переказуємо їх зміст, демонструємо в ляльковому театрі, а текст записує вчитель. За змістом і спостереженнями малюємо малюнки і таким чином створюємо своєрідні журнали.

Спостереження є основним методом пізнання навколишнього світу, важливим прийомом збагачення досвіду, словникового запасу, емоцій.

Щоденні спостереження за довкіллям стали невід'ємною структурною частиною ранкових зустрічей, стали засобом розвитку мислення, мовлення, уяви, фантазії.

Важливо спостережуваний об'єкт одухотворити, щоб дітям легше було складати казку. Так, спостерігаючи за довкіллям взимку, на шкільному подвір'ї діти побачили кубельце.

Стежка, озеро, стіжок –
Все у падолисті,
І в гніздечку для пташок
Задрімав сухий листок.
Спить, мов у колисці.

Вірш В. Скомаровського допомагає побачити листочка як живу істоту, якій можна поспівчувати, яку треба прихистити від зимових холодів. А гніздечко виступає справжнім житлом, яке покинули птахи, ніби звільнили для малого невдахи. Ось готовий сюжет казки.

Систематичне вправління у сприйманні предметів і явищ навколишнього світу готує учнів до вищої сходинок розумового розвитку:

- зіставлення;
- протиставлення;
- групування взаємопов'язаних явищ та предметів;
- встановлення причинно-наслідкових залежностей.

Живі образи, враження, здобуті під час спостережень, сприймання довкілля – це могутнє знаряддя розумового виховання. Стало видно, як із наочного образу думка дитини переключається на відпрацювання інформації про цей предмет. Ми маємо створити такі умови, аби думка дитини перейшла у слово і малюкові захотілося запитати, дослідити, створити щось своє, неповторне. Варто системою пізнавальних проблемних запитань орієнтувати школяра на оволодіння формами й процесами мислення:

- виділення ознак;
- порівняння;
- виявлення причиново-наслідкових зв'язків.

Як бачимо, ефективність цієї роботи досягається передусім мовленнєвою діяльністю дітей. Казка, загадка, народна пісня, театральне мистецтводопомагають глибше пізнати закономірності природи. Адже казки живуть всюди. Варто лише придивитися, прислухатися.

Запропонована система роботи не має на меті передачу знань, а створює умови для народження думки дитини в процесі спілкування з природою, однокласниками, педагогом. Звідси способи розвивальної допомоги вчителя – способи створення ситуації успіху, педагогічної підтримки. Відомо, що пізнання – це шлях подолання незнання (Сократ). Ця суперечність ставить дитину в проблемну ситуацію. Виробляється здатність виконувати значно складніші завдання за підтримки вчителя, однокласника за принципом «не знаю, але хочу знати».

Так, наприклад, тематичний день «Дружба». Ранкова зустріч проходить у шкільному гайку. Діти отримують завдання вибрати серед опалого листя найкращий листочок, подарувати його своєму однокласнику і пояснити, чому саме цей листочок ти підняв. Учні стають у коло, передають листочок, вітаються і пояснюють свій вибір.

- Привіт, Маринко! Подивись, який листочок розфарбувала осінь різними барвами. Тут і червоні кольори, і жовті, і зелені. Дарую тобі.
- Вітаю тебе, Тарасику! Глянь, який листочок упав із берізки. Він нагадує мені сердечко. І т. д.

Після привітання учні сідають на лавки і вчитель читає або розказує казку Ірини Прокопенко «Як берізка листя роздарувала». Після слухання вчитель запитує:

- Чи шкода було берізці своїх листочків?
- Чи назвали би берізку другом?

Тоді діти отримують завдання об'єднатися в групи, обрати персонажа подякувати берізці, як у казці.

Наступний етап проходить в класі. Школярі у своїх щоденниках замальовують свої враження від ранкової зустрічі.

Кожен учитель може дібрати тему дня і об'єднати уроки відповідно до календарного планування, враховуючи потреби і можливості свого класу. Але завдання у нас одне: не перевантажити дітей зайвою інформацією, зробити програмовий матеріал доступним, цікавим, вразити дитину,

викликати інтерес, позитивні емоції, щоб навчальний день залишився у пам'яті надовго.

Список використаних джерел

1. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа, 2002. – № 5.
2. Варзацька Л.О., Янчук О.С. Гортаємо сторінки рідної природи. Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Мальва-ОСО, 2008.
3. Навчальні програми. 1 клас : методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців. – Х: Вид-во «Ранок», 2016.
4. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К., 1978.
5. Сухомлинський В. С. Вибрані твори в 5-ти т. –Т.1. – К.: Рад. шк., 1976.
6. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Изд. 7-е. – К.: Радянська школа, 1981.
7. Хуторской А. В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? : пособие для учителя.–М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕС, 2005.